

„A KÖZELÍTŐ MŰLT”

Korpa Tamás beszélgetése

Korpa Tamás: – Néhány, kissé távolabbi kérdéssel indítanám a beszélgetésünket. Íme az első: milyen íróeszközökkel dolgoztál az idők folyamán? Megvan még az írógéped, használod? Milyen eszközön dolgozol jelenleg? Tulajdonítasz-e valamilyen jelentőséget az írószerszámoknak és a feljegyzés mikéntjének?

Balla Zsófia: – Tintás töltőtollal írok a legszívesebben. Megvan még a két első, 14 évesen kapott kínai töltőtollam. Verset, esszét ezekkel írok a mai napig. Ritkábban, szükségből írok golyóstollal, utazáskor például. Több színt használok, legszívesebben zöldet és feketét. A füzeteimben javítgatok, ha már kiolvashatatlan a változtatások miatt a szöveg, akkor újra leírom. A majdnem kész verset begépelem a számítógépbe és javítgatom, ott fejezem be. A piros Erika táskairógépem is megőriztem arra az esetre, ha nem lenne áram (ez még kolozsvári reflex), és nem tudnék számítógépen dolgozni. A vázlatokat, változatokat sem szoktam eldobni. Van olyan jegyzetanyagom, 1980-ból, amelyet a mai napig nem tudtam, érzelmi okokból, feldolgozni.

– Mennyire írsz tervszerűen, célszerűen, abban az értelemben, hogy előre tudod, mit szeretnél megírni?

– Ha cikket, riportot, esszét írtam, akkor nagyjából tudtam, mit akarok rögzíteni, hogy mivel kezdek, és majd mivel zárok. A vers kitérői, képei, következtetései írás közben jutnak eszembe. A kezdés és a zárlat azonban többnyire eleve megvan. Az a kiindulás.

– Van-e az írásnak külön napszakja számodra?

– Nagyon is. Legjobban délután-este és éjszaka szeretek dolgozni.

– Felidéznél néhány olyan pillanatot, élményt Kolozsvárról, amit költőinek neveznél, vagy amiket a legköltőibb kolozsvári pillanataidként képzelhetünk el?

– A vers egy szóból, látványból, töredékből pattan ki. Egy ötletből. Kolozsváron a régi lakásunk inspirált, könyvek, emlékekkel átitatott tárgyak. Az ablakunkból a Fellegvárra és a város háztetőire láttam, a ferencendi kis barokk templom tornyára – és az ég aljára. Nekem Kolozsvár maga volt az inspiráció. Meg az olvasmányaim, a barátaim. És főként a tárgyak, amelyekkel körül voltam véve gyakori egyedülleteimkor. Néha egy-egy telefonhívás vagy újsághír volt a legmeggrázóbb az életemben. Életveszélyben is voltam, például 1975 tavaszán, a szülészetem. Fél órám volt a teljes méhszakadásig, mert a szolgálatos orvos nem hitte el, hogy a hét és fél hónapos terhességemmel megkezdődött a szülés. Felejt-hetetlen a rettegés, hogy nem hiszik el, amit mondok, mert én nem ordítottam, összeszorított szájjal csak az ágy vasát markolásztam... És felejt-hetetlen az a pillanat, amelyben az idő orvos, Rusu professzor elment mégis bemosakodni... Ő mentett meg. Ezek mind-mind nyomot hagytak a tudatomban, a lelkemben. 1989. december 21-én például a Főtéren álltam a tömegben, és abból, hogy kitétek egy hatalmas tévéképernyőt a Continental szálló (a volt New York) erkélyére, és azon azt a Mircea Dinescut láthattuk, aki addig a percig házi őrizetben volt, valóban elhihetjük, hogy a diktátor elmenekült! Ismeretlenekkel ölelkeztem össze, sírtunk, neveltünk. Emlékszem a hazaérkezésekre. A város szélén kezdtek feltűnedezni a jól ismert épületek, közeledett a vonatunk a város s így édesanyám vagy a szerelmem felé. Mindig lényem mélyéig megrázott, amikor kivándorló barátaimat

kikísértük az állomásra. Voltak utolsó, rémületes pillanatok ekkor... Nem költői, hanem történelmi pillanatok sokasága volt az, amelyeket rokonaimmal vagy legközelebbi barátaimmal éltem át. Ha a szülővárosom költői pillanataira gondolsz, akkor az számomra Kolozsvár látképe a Fellegvárról. Később ehhez kapcsolódott néhány váradi, nagyszalon-tai, székelyföldi és izraeli helyszín, emberek, városok, hegyek, tengerek, utak, erdők. És ehhez jött hozzá Budapest, ahol harminc éve élek. Innen Kolozsvárra megyek „haza”, de onnan (és bárhonnan Európából), ide, az Újlipótvárosba érkezem haza.

– *Ha színt kellene választanod, melyik passzolna leginkább a költészetedhez? Mi lenne az ural-
kodó árnyalata a lírádnak?*

– Talán a puha sötétké. Az éjszaka fényekkel tűzdelt, áttetsző kék feketesége.

– *Még egy összevetésre vagy választásra kérnélek. Melyik volna az a kolozsvári építészeti forma (épület, tér, urbanisztikai elgondolás), ami – nyilván az architektúra formanyelvén – a leginkább rokonágba hozható saját poétikai törekvéseiddel, versvilágoddal?*

– Habár Kolozsvárnak ikonikus urbanisztikai elgondolása a Főtér és jelentősek a temp-
lomai (a Szent Mihály-templom, a Farkas utcai református templom), mégis, leginkább a
ferencrendi kis templomot említeném, mellette az egykori kolostor épületével (az én időm-
ben ebben működött a Zenelíceum). De leginkább a Fellegvárról látható városkép áll közel
hozzám, amely magába foglalja a Széchenyi teret (*Piața Mihai Viteazul*), benne a házunkkal
és előtte a régi piaccal... És ha megfordítjuk a perspektívát: a folyosónkról jól látható a
naplementében fénylő Fellegvár. A házunk fényképeire mindig összeszorul a szívem.
Vagy annak a háznak a látványára a Sora-üzletház mögött, ahol Cselényi Laci és Sütő Ági
lakott. Majdnem minden este náluk gyülekezett népes baráti körünk. Gyerekkoromban a
járdánk mellett lovas kocsik álldogáltak, fiákerrel, egy vagy két lóval, piacozó kuncsaf-
tokra várva, akiket „rakományakkal” együtt hazaszállíthattak. A téren sokszoknyás hős-
táti kofák, hatalmas rokolyákban, keményített fejkendőkkel, öblös zöldséges kosaraikkal
csalogatták a vásárlókat. Volt néhány bódé is, amelyekben sült kolbászt árultak nagy szelet
kenyérrel, és előttük hatalmas, zsírral telt kondérokban készült a tordai pecsenye. A fiáke-
rek helyét az 1960-as évek végén taxik vették át. Később a taxiállomást áthelyezték a
Republica mozi elé, mert időközben átalakították a teret: a keleti oldalán lerombolták az
eredeti, földszintes épületeket, és tömbházakkal szórták meg a helyüket. A Republica (ma
Florin Piersic) mozi építésében középiskolásként én is részt vettem, a kötelező közmunkán.
Emlékszem, márványdarabokat raktunk le az előcsarnokban, amelyeket a melósok körül-
öntöttek és lecsiszoltak. Utólag visszagondolva meglepő, hogy zeneiskolásként kemény
fizikai munkára fogtak minket, hiszen óvnunk és vigyáznunk kellett volna a kezünkre...
Az épülő hatalmas tömbház földszintjén a mozi színpadja alatti rész olyan volt, mint egy
labirintus. Közmunka közben vagy helyett ezekben az üregekben bújócskáztunk, kerge-
tőztünk... Azért is idéztem fel a Széchenyi tér korábbi képét, mert azt őrzöm magamban.
Azt is látom benne, ami már nincs, de engem háromévesen ezen a „nincsen” vezetett át
anyám, fényképek is tanúsítják, szóval írnom és élnem kell ezzel a gyötrő visszavágyako-
zással is. Nemcsak a helyszínek és barátok meg rokonok, de az üzletek, a város festői, írói,
zenészei is részei belső panoptikumomnak. Jó ideje minden éjjel a szüleimmel, Kolozsvár-
ral, a lakásunkkal álmodom. Az átváltozó, eltűnő, de bennem eleven Széchenyi tér és egy-
kori életem főszereplői sok versem képanyagával, költői gondolkodásommal is rokonítha-
tók. Ez az a háttér, az a verszene, amely előtt életem későbbi eseményei lezajlottak.

– *Műveidben – verseidben, esszéidben – a gyerek- és fiatalkori emlékeidet is feldolgozod, meg-
idézed szüleidet, nagyszüleidet, családod haszid anyjai és apai ágait. Akinek izgalmas vagy szubtilis
gyermekkora van, azt írja és konfigurálja újra és újra az alkotás során? Hogyan tapasztalod: gyak-
ran térnek vissza a gyermekkori emlékeid? Ezek otthonossággal vagy nyugtalansággal töltenek el?*

– Egyre nagyobb mértékben foglalkoztatnak gyermekkori, ifjúkori emlékeim. Éjjel ko-
lozsvári emberekkel, helyszínekkel, a régi konyhánkkal és szobáinkkal álmodom. Bizo-

nyos mértékig megdöbönt, hogy az emlékezés milyen erővel, mondhatom, agresszíven tolu föl bennem. Visszatérő fantáziaálmom volt gyermekkoromban a fehér sipkás pék bácsi, aki egy nagy szekrényrel táncol a fehér csempékkel bélelt tejbolt előtt. Volt az álomban valami vicces és félelmetes is. Ez a tejbolt a valóságban a Malomárok és a Dózsa György utca sarkán működött, kissé rézsút a Nagyposta épületével. Még nem jöttem rá az álom nyitjára. Diákkoromban egy ízben a Zeneakadémia, otthoniasan szólva a Konzi lépcsőjén mentem fölfelé, és a lépcsőház hatalmas ablakának négyszögében hirtelen megjelent egy kép, megláttam a nagyszüleimet, ahogy a gázkamra előterében vetkőznek... Akkor és ott fogtam föl, amit addig is tudtam. Akkor éltem át a múlt szörnyűségét, hirtelen zuhant rám elpusztított nagycsaládunk története. Sokszor, egyre többször jut mostanság eszembe, hogyan ölték meg őket. Egyre többet gondolok rájuk és persze a szüleimre, hogy milyen véletlenek folytán menekültek meg onnan. Huszonhárom évesen éltem át, akkor tetoválta belém a pillanat a szüleim és a családunk fölfoghatatlan sorsának történetét.

– *Szüleidnek és Tamás Gáspár Miklós szüleinek sorsa rokonságot mutat, sőt több szálon érintkezik is. Például édesanyád, Taub Berta és TGM édesanyja, Krausz Erzsébet egyaránt raboskodott a szamosfalvi börtönben 1943-ban. A családot és ismerősi köröd erős, karakteres nőalakjai, női sorsai hogyan befolyásolták az életedet, világlátásodat? Édesanyád, Taub Berta volt az első, aki a zárt, máramarosi haszid családból egyetemet végzett. Neki mekkora váltást jelentett a Szamos-parti nagyváros?*

– Igen... Az életemet, a gondolkodásomat – olvasmányaimon kívül – a szüleim és barátaim élettörténetei jelentősen befolyásolták. Anyám volt családjából az első, aki a Máramarosszigeten letett érettségét követően Kolozsvárra jött és egyetemre járt. Azt tudni kell, hogy anyámon és két korábban kivándorolt bátyján kívül szüleim családjából kevesen éltek túl a holokausztot. Mintegy száz megölt unokatestvért, rokont tartottak számon a szüleim a háború után. Anyám 1912-ben született, s mint legfiatalabb gyerek – az 1920-ban Amerikába kivándorolt bátyja támogatásának köszönhetően – már járhatott középiskolába, hol magyar, hol román nyelvűbe, az impériumváltásnak megfelelően. Az iskola- és nyelvváltás anyám beszédén, ha mondhatom így, nyomot hagyott. Jiddis volt az anyanyelve, tökéletesen beszélt magyarul, később románul is, az egyetemen pedig német-angol szakon végzett. Néha röviden ejtett egy-egy magyar kettőshangzót, ebből ki lehetett hallani, hogy kevert nyelvi közegben nőtt föl. Az 1930-as években azok a fiatal emberek, akik később a szüleim lettek, szerettek volna kivándorolni Palesztinába. Elegük volt a nemzetiségi létből, s főként az ébredező fasizmusból. A kivándorlás egyik feltétele egy tanfolyam, egyfajta átnevelő tábor elvégzése volt, hogy az értelmiségi zsidók is sajátítsanak el valamilyen kétkezi foglalkozást, mert erre volt az új államban a legnagyobb szükség. A szüleim ezen a néhány hetes, Marosvásárhelyen megszervezett táborban az úgynevezett Háhsarán ismerkedtek meg 1935-ben. 1936-ban keltek egybe. Megkapták a beutazási engedélyt Palesztinába, amely akkoriban még angol protektorátus volt. Csakhogy nem rendelkeztek elegendő pénzzel hajójegyre, mindketten szegények voltak, gyári munkásként dolgoztak a Belga Română szövetségben: édesanyám mint felvető, édesapám mint szövömester. Anyám munkaidőben a gyárban robotolt, délutánoként és szabad idejében a Ferenc József Tudományegyetemen hallgatta az előadásokat és vizsgázott le több év anyagából. Apám a harmincas évek végén kezdett prózát írni, cikkeket publikálni. A beutazási engedély megszerzését követően édesanyám legidősebb bátyjához fordult kölcsönért, hogy megvásárolhassák a hajójegyeket. De az amúgy cionista meggyőződésű báty nem segített nekik... Ekképp Bertuka és Karcsi Romániában ragadt. Hamarosan mind a ketten bekapcsolódtak az antifasiszta, közelebről a kommunista mozgalomba, ez is meghatározta a maradásukat. Végül mindkettőjüket deportálták 1944-ben, de nem egyszerre és nem együtt. Külön-külön megjárták Auschwitz, Holeischen (Holishov), Mauthausen és Ebensee táborait... Apám viszonylag hamar illegálisba vonult, Váradon

bujkált. Édesanyámat 1943-ban letartóztatták, ő a szamosfalvi börtönbe került, Tamás Gáspár Miklós édesanyjával, Erzsi nénivel együtt. Anyámat két hétig gumibottal verték, apám hollétét akarták kiverni belőle. Persze anyám nem ismerte apám rejtékelyét, hiszen csak üzenetekre és hírvivőkön keresztül érintkeztek évekig... Apám kicsit később többedmagával megpróbált átkelni a határon Feketeerdőnél, Romániába, mert tudta, hogy ott nincs deportálás. Ne feledjük, hogy ekkor Várad a bécsi döntés következtében Magyarország része volt. Sajnos elfogták a kis csapatot a határ közelében. Meztelenre vetkőztették, látták, hogy zsidók, feldobták őket az első Auschwitzba tartó vonatra. Apámat onnan átszállították Mauthausenbe, majd Ebenseebe, ahol bazaltsziklát csákányoltattak a rabokkal; láttam azokat a sziklába nyíló hatalmas repülőgéphangárokat. Amikor apám összeesett, feldobták egy hullaszállító kocsira. A hamvasztókemence szájánál a két sonderkommandós vette észre, hogy még él... és arrébb lökték... Bevitték a tábori „kórházba”, a revírbe. Néhány hét múlva, amikor az amerikaiak felszabadították őket, egy ápolónő a karján vitte ki a vöröskeresztes kocsihoz a 35 kilós apámat. Anyám Kolozsváron 1944 májusában vonult be édesapám húgával és szüleivel a téglagyári gettóba. Apám húgával, Irénkével együtt csodával határos módon túlélte a koncentrációs táborokat. Szüleim 1945-ben találkoztak újra Kolozsváron. Ekkor már nem szándékoztak kivándorolni, mert naivan úgy gondolták, hogy a szocialista Romániában is föl lehet építeni egy többnyelvű, többkulturájú országot, amelyben alapérték az egyenlőség, az igazságosság; az, hogy mindenki tanulhat, tehetsége szerint boldogulhat... Mindez történelmi illúzióknak bizonyult. Mondanom sem kell, az ötvenes évek uralmi és politikai gyakorlata szörnyű kiábrándulást jelentett szüleim számára. Ideológiai elkötelezettségük 1956 után teljesen megingott. Apám a csalódásba gyakorlatilag belehalt. Az 1956-os események vérbe fojtása rendkívüli módon megviselte. 1959-ben hunyt el. Nekem, az akkor tízéves gyereknek azt mondta utolsó kórházi látogatásomkor, hogy „egy örülségre tettem föl az életem”. Anyám is teljesen kiábrándult, de lassabban... Először csak a szocializmus tényeiből, mindennapi gyakorlatából, azután az eszméből is... Visszatért eredeti foglalkozásához: nyugdíjazásáig német nyelvet és irodalmat tanított a kolozsvári Bolyai Egyetemen.

– Apáitok – Balla Károly és Tamás Gáspár – multitálentumok voltak, mégis mind a kettőjüket íróként őrzi inkább az emlékezet. Egy interjúban így nyilatkozik: *édesapádnak „abszolút hallása volt. Soktehetségű és korán ellobbanó emberként tűnt el, nagyon korán. Zenélt, rajzolt, írt, színészkedett is egy rövidke ideig. Mindenben tehetséges volt, de semmiben sem eléggé kitarító. Végül íróként, szerkesztőként maradt fenn a neve”. Gazsi pedig Apa száz éve című megrendítő portréjában ekként fogalmaz: „...kitűnően hegedült, nagyszerűen rajzolt és festett, félelmetes pókerjátékos volt és virtuóz sakkozó, elképesztő volt kezűgyessége és mechanikai, no meg matematikai készsége, még az enyémnél is jobb szövegmemóriája, magyar nyelvtudása egyedülálló”. Aztán azt is hozzát teszi: „Apa nem volt jelentős író”. Erdélyi emberek voltak, erdélyi műveltséggel, sokrétűséggel. Balla Károly és Tamás Gáspár írói tehetsége mintha bennetek, Balla Zsófiában és Tamás Gáspár Miklósban teljesedett volna ki. Apáitok milyen viszonyban voltak egymással? Ők például muzsikáltak együtt, összejártak? A ti – vagyis a gyerekek – élete szorosan összefonódott?*

– A szüleink összejártak, egy nagyobb, közös kolozsvári értelmiségi baráti kör tagjai voltak. Gazsi bácsi sosem hallottam hegedülni. Úgy hiszem, nem muzsikáltak együtt apámmal. Íróbarátság volt az övék. Összekötötte őket a mozgalom, az illegalitás és a naiv hit az új világban. Amikor Gazsi született, anyu bement a kórházba megnézni az újszülötöt. Erzsikének több vetélése volt a háborús évek alatt, s már elég idős volt, amikor Gazsi érkezett. A kisdéd olyan volt, mint egy bebugyolált, kis vekni, piciny fiúcska, mondta anyám. Én pedig már ott voltam a hasában, három hónapos terhes volt velem. Gazsi 1948 novemberében, én 1949 januárjában születtem, kisgyermekkorunk óta ismertük egymást. A legkorábbi emlékem 3-4 éves korunkból származik: Gazsi megy a kis rövidnadrágjában az asztal körül, magyaráz, magyaráz, magyaráz, és nem jön az asztal alá játszani velem...

Két évig Bukarestben tanult klasszika-filológiát. Emlékszem, amikor hazalátogatott, nyitott kabátban, hosszú sállal rohangált, beszélt nekem az új eszmei áramlatokról... Gazsi egyik utolsó tanulmányát a verseimről írta. Barátságunk a haláláig tartott.

– Közös történeteink itt lebegnek Kolozsváron *című interjúban beszéltél Vig Emesének arról, hogy édesapád hamis születési papírokat, igazolványokat gyártott barátainak, ismerőseinek – köztük Gáll Ernőnek, a későbbi filozófusnak és szerkesztőnek –, akik közül többen ezeknek az iratoknak köszönhették életüket. Ez az életmentő misszió elfelejtődött idővel, vagy az érintettek azért jelezték Balla Károly felé később is hálájukat?*

– Apám Váradon bujkált, egy ideig sikerrel, később mégis elkapták és deportálták. Ekkoriban a rejték helyén gyártott hamis igazolványokat, többek között régi barátjának, Gáll Ernőnek, akit így nem deportáltak. Az igaz, hogy kényszermunkára mégis elvitték. De életben maradt. Soha senki nem köszönt meg apámnak semmit. A háború után, amikor Gáll Ernő már jelentős állásokat kapott a sajtóban, és főszerkesztőségig, professzorságig vitte, soha, semmilyen formában nem köszönte meg az életét apámnak. Mi több, később, amikor anyám miattam fordult hozzám, hogy – protekcióm nem lévén – a jegyeim alapján bejussak a konzervatóriumba, Ernő elviccelte a dolgot, és a legkevésbé sem segített.

– *Láttad édesapádat írni? Ha igen, mennyire volt ez mindennapos tapasztalat? Könnyen vagy gyötrődve írt? Voltak közös – csak rád és rá tartozó – rituáléitok, játékaik?*

– Apu a legtöbbit a dolgozószobájában tartózkodott, kivéve, amikor újságíróként vidékre kellett utaznia, vagy az Állami Irodalmi Kiadó Horea úti fiókszerkesztőségében volt jelenése, ahol utolsó éveiben dolgozott. Amikor írt, akkor a szobájába nem mehettem be... Ott vágni lehetett a füstöt. De azért 7-8 évesen be-besurrantam, és miközben elmerülve járatta a töltőtollát vagy kopogtatott az írógépén, én a hamutartón heverő cigijébe észrevétlenül beleszívtam, majd kiosontam... Néhány év múlva, író- és művészbarátaim között könnyedén szoktam rá a cigarettára, és csak 38 évesen hagytam abba a dohányzást. Sokan jártak hozzá, írók, színészek, festők, például Harag György színházi rendező is. Komoly snapszlipartikat játszottak. Nem pénzben, hanem szemes babban... Apu sokszor játszott velem is. Megtanított kártyázni, römizni, sakkozni, malmozni, és persze gyakran hegedült nekem és a vendégeinknek, főként népdalokat. Gyerekkorában ugyanis mőcsvidéki lakodalmakban muzsikált, így jutott egy kis pénzhez. Ösztönös tehetség volt, abszolút hallással. Később, zenetanárim – Demény Piroska, Szenik Ilona, Jagamas János – folk-lóróráin tudatosult bennem, hogy apám – saját maga készítette, robusztus hegedűjén – a legrégebb népzenei réteghez tartozó, ereszkedő, kvintváltó, azaz a legértékesebb, régi stílusú népdalokat játszotta és tanította meg nekem. Repertoárjából ösztönös jóízléssel hiányzott a magyar nóta, népies műdal, románc, jól ismerte viszont a román folklórt. Élete utolsó éveiben vásárolt egy lemezjátszót, klasszikus lemezekkel. Vele hallgattam először Beethoven *Ötödik* és *Hetedik szimfóniáját*, Kabalevszkij *Hegedűversenyét* David Ojsztrah előadásában. Úgy rajongtam érte, ahogy egy nyolcéves gyerektől kitelik. Ennyi voltam, amikor Apu elköltözött tőlünk. És tíz, amikor meghalt, egy bukaresti kórházban. Anyám gyakran szólt: Látogasd meg apádat...! Mindvégig látogattam...

– *A te döntésed volt, hogy zenei pályán tanulsz tovább? Miért váltottál a zongoráról hegedűre? Kik voltak rád legnagyobb hatással a zenetanáraid közül? Milyen volt a Zeneiцеum hangulata a ferences kolostor egykori épületében?*

– Apám zeneszerző barátja, Zoltán Aladár többször vendégeskedett nálunk. Ő vette észre, hogy miközben apu hegedül, én milyen tisztán éneklek a népdalokat. Javasolta, hogy taníttassanak zongorázni. A szüleim ezért adósságba verték magukat, részletre vásároltak egy rövid zongorát, egy régi Bösendorfert, és 1956 őszén felvételiztem a Guttmann Mihály fémjelezte Zeneiskolába. 3-4 évig zongora szakos voltam Bunzl Marika osztályában. Később szintén Zoltán Aladár javasolta, hogy a zongora mellett vonós hangszereken is tanuljak, mert egy zenekarban általában egy zongorista játszik, de 25-30 hegedűsre is

szükség lehet... A szüleim felfogadták a Filharmónia egy magyarul rosszul beszélő hegedűsét, hogy különórákat adjon nekem otthon. Kislányként, ahelyett, hogy feles vagy háromnegyedes hegedűn próbálkoztam volna, apu szinte brácsa méretű hegedűjével kellett csiszogva-csikorogva megküzdenem. Az alattunk lakó szomszéd néni ekkoriban mondotta is, hogy nehezen bírja Zsófia gyakorlását... Anyukám azzal vigasztalta, hogy csak 15-30 perceket hegedülök, mert a lánykát nem lehet többre rávenni. Emlékszem, bekészíttem a vekkert, lássam, ha lejárt a fél óra, nehogy egy perccel többet kelljen gyakorolnom. Titokban néha előreállítottam a nagy mánust... Anyu egyszer valahogy rájött, hogy tíz perc alatt telt el a fél óra. Kisebb botrány kerekedett belőle. Ötödiktől a hírneves Kouba Paula hegedűosztályába jártam. Velem ideges, szeretetlen tanár volt, utálta ugyanis a kommunistákat, vagyis a szüleimet. Amikor viszont már jobban ment a hegedülés, és Soós Gertrúd lett a hegedűtanárom, örömet leltem a hangszerben. Gertrúdot jó hegedűsnek és kedves embernek ismertem meg. A zongora maradt az amúgy kötelező mellékszak. Én tehát az ötödik osztálytól kezdve hegedű főszakos lettem – abból is érettségiztem. A zenetanáraink közül Guttmann Mihály karmesternek és Demény Piroska zeneelmélet-tanárnőnek köszönhetem a legtöbbet. Valamint Kormos (Székely) Gyula magyartanárom, Barabás Margit történelem- és Ileana Căpușan román nyelv- és irodalomtanárnőm volt rám a legmélyebb hatással. Egyetemi szintű előadásai valószínűleg szerepet játszottak abban, hogy végül is költő lett belőlem. De látogattam a Gaál Gábor Kör heti irodalmi estjeit is, bejártam a Képzőművészeti Egyetemre Földes László esztétika-előadásaira. Középiskolásként közöltem az első verseimet, érettségim évében jelent meg első verseskötetem, *A dolgok emlékezete*, Bajor Andor szerkesztésében. Szerettem iskolába járni, szerettem a tanáraimat és az osztálytársaimat is. Nagyszerű emberek tanítottak matematikára, fizikára, biológiára, történelemre egy különleges épületben, az egykori (eredetileg dominikánus, később) ferencendi zárdában. Az épület magába foglalja Erdély legszebb gótikus termét, a refektóriumot is. Ez volt a Zeneiskola, a líceum díszterme. A középen álló hatalmas boltíveket tartó oszlop előtt zajlottak a felvételek, az év végi vizsgák, a házikoncetek, néha irodalmi előadások is. Tényleg, mintha egy másik, az időtől elkülönülő térbe érkeztünk volna meg reggelenként, amelyet átszőtt a muzsika. Minden egykori cellából, szobából skálázás, vonós és fúvós hangszerek futamai szűrődtek ki. Az a jellegzetes otthonos hangzavar, amely hangversenyek előtt is hallható a színpadról... De abban, hogy középiskola után is zenei pályán folytattam tanulmányaimat, anyám érvelésének volt döntő jelentősége. Irodalom vagy filozófia szakkal (amelyek a leginkább vonzottak) bizonyára az ország távoli pontjára helyeztek volna ki – érvelt anyám –, ahogy azt kisebbségi, humán végzettségű ismerőseimmel, barátaimmal tették. Kötelező volt ugyanis az állami taníttatás fejében három évre elfoglalni valamilyen állást ott, ahova az állami szervek delegálták a végzősöket. A magyarokat leginkább románok lakta területekre irányították. Ez is az erőszakos nyelvi-nemzetiségi asszimiláció része volt. Nekem zenei végzettséggel nagyobb esélyem volt Kolozsváron maradni. Így is történt. Az egyetemi záróvizsgám előtt hívott meg a Kolozsvári Rádióhoz irodalmi-zenei szerkesztőnek a remek riporter, későbbi kolleganóm, Muzsnay Magda. Ő tanított a rádiózás fortélyaira is. Vele mentem első riportutamra, Nagyszalontára, ahol még beszélhettem Arany-leszár-mazottakkal...

– Gondoltál arra, hogy egyszer zeneművet komponálj?

– Főiskolásként Szalay Miklós zeneszerzőhöz jártam egy ideig komponálást tanulni. De az az igazság, hogy abban nem voltam tehetséges.

– Milyennek érezted Kolozsvár zenei életét? Kíváncsiságból összeszedtem néhány zeneszerzőt, zenészt, akik valamilyen módon kötődnek a városhoz (vagy tágabb értelemben rendelkeznek erdélyi kontextussal). Meglepett, hogy élvonalbeli szerzők sora innen rajzott ki, itt járt iskolába, rövidebb-hosszabb ideig itt élt és működött: Ligeti György, Vermes Péter, Orbán György, Selmeczi György,

Demény Attila, valamint Gheorghe Dima, Sigismund Toduță, Cornel Țăranu. De Kolozsvár díszpolgára Yehudi Menuhin, Yannis Xenakis, Krzysztof Penderecki is. Van valamilyen tetten érhető, saját vagy sajátos zenei alaphangulata, miliője Kolozsvárnak? Milyenek a koncerttermei? Te hová jártál?

– Kolozsvár zenei élete kiemelkedő volt, bár Ligeti és Kurtág például már rég Budapesten vagy másutt élt akkoriban. De járt, koncertezett Kolozsváron Bartók Béla is. Remek hangversenyélet folyt az Egyetemiek Háza Dísztermében. Sok nagyszerű zenész került ki a kolozsvári Zeneakadémiáról: Ágoston András, Orbán György előttem végzett egy évvel, Selmeczi György, Demény Attila pedig utánam... Minket, akadémistákat néha engedtek besurranni a hangversenyekre. A diákkoromban hallott nagy művészek (David Ojsztrah, Yehudi Menuhin, Henryk Szeryng, Szvjatoszlav Richter, Fischer Annie, a Lenin-grádi Filharmonikusok, Rudolf Barshai együttese) koncertjei után, később – már szerkesztő voltam – hangmesterként lapulhattam a rádióskabinban. A kollégám vagy én vettük technikusainkkal hangszalagra a hangversenyeket, és bemutathattunk a *Zenei Krónikában* egy-egy részletet vagy egy-egy neves muzsikus-vendéget. De stúdiófelvételeket is csináltam, főként szimfonikus és kamarazenei együttesekkel. Menuhinnal, Pendereckivel, Ferencsik Jánossal és másokkal interjút is készítettem a Kolozsvári Rádióknak.

– Meghallgattam Kabalevszkij hegedűversenyét, ezt az ötletekben gazdag, romantikus hangzásvilágú, lendületes zeneművet, amiből érettségiztél 1968-ban. Aztán elolvastam A dolgok emlékezete című, minimalista, feszültségteljes, szubtilis megfigyelésektől áthatott, a derűt sem nélkülöző debüt-kötetedet, ami szintén ebben az esztendőben látott napvilágot. Zenélés, írás. Ekkor már életed mérlegének serpenyőiben azonos súllyal foglalt helyet a zene és az irodalom? Érdekelne, hogy pályakezdőként kinek mutattad meg a verseidet? Milyen tanácsokat kaptál? Hogyan jutottál el az első kötetig?

– A dolgok emlékezete és a Kabalevszkij-hegedűverseny között nem sok hasonlóság van. A könyv anyagát 15-18 éves koromban írtam, 1968-ban jelent meg Bajor Andor utószavával. Brassóban, 15 évesen, egy betegség miatti szobafogság idején kezdtem ezekben a rövid, csattanóra épülő versekben a tárgyakat megszemélyesítve beszéltetni. Bodor Pál figyelt föl rám az irodalmi körben, és Bajor Andorhoz küldött a kötetemmel. Ő volt az a nagyszerű, művelt, vershez értő író-költő és kiadói szerkesztő, aki az Állami Művészeti Kiadónál a könyvemet lektorálta, gondozta, s akihez mindig elvittem az új verseimet. Ő lelkiismeretesen, szigorúan és sok humorral beszélte végig velem az anyagot. Ő mutatott be, s adta oda az 1968-ban megjelent első kötetemet, *A dolgok emlékezete*t egykori nagyváradi osztálytársának, Réz Pálnak, ő pedig egy budapesti vacsorán, amelyre engem is meghívott, Vas Istvánnak. Vas rendszeresen írt akkoriban a *Népszabadság*ba, többek között az induló fiatalok könyveiről, az enyémről is. Még megemlíteném azt, hogy verstanra gyerekkoromban előbb Bácski György költő-műfordító, majd Szegő György nyelvtanár-műfordító tanított. Végigzongoráztuk Vargyas Lajos, Horváth János, László Zsigmond és mások verstani köteteit. Kabalevszkij *Hegedűversenyét* pedig azért választottam vizsgadarabként, mert először apámmal hallgattam, lemezzről, tízéves koromban, 1959-ben, halála előtt néhány hónappal. Ez volt a komolyzene világába való bevezettetésem egyik személyesen is emlékezetes darabja. Szép mű, és annak ellenére, hogy csak ötödik osztálytól voltam hegedű fűszakon, mégis el tudtam készülni az első tétellel a középiskolai záróvizsgára. Apám emlékére választottam ezt. A Zeneakadémia hegedű szakára Mendelssohn *e-moll hegedűversenyének* első tételével jelentkeztem. De nem vettek föl, és a kudarcot nagyon megsínyletem. Minden szempontból. Az volt az elképzelésem, hogy zenészként (egy zenekari állásban) élek majd, és közben írok. Hogy ne kelljen a versben, az írásban politikai, kenyérkeresési kompromisszumokra kényszerülnöm. Nem lettem zenekari muzsikus. Zenetanári szakon végeztem, majd a Rádiónál zenei szerkesztőként dolgoztam 13 évig, amikor felszámolták a vidéki stúdiókat. Ezen évek alatt éjszaka írtam, és verses-

könyveket publikáltam. Minden látszat ellenére számomra kisgyerekkorom óta az irodalom volt a legfontosabb.

– *Miért alakult ki az a szokásod, hogy írás előtt vagy közben meghallgatod Schubert A halál és a lányka című vonósnégyesét? A zene felszabadít, megpezsdít, előkészít, áramoltat benned valamit? Mit kapsz ilyenkor Schuberttől?*

– Schubert mindig arra kell(ett), hogy az embert kivonja a mindennapokból, hogy gyorsabban átkerüljön a koncentrált kifejezőmód büvkörébe. Az is igaz, hogy sokkal jobban meg kell feszíteni a figyelmem, éppen a zene miatt. Erre a stimuláló hatásra nagyon jól tudtam reagálni, kivéve, ha prozódiaileg bonyolultabb struktúrákkal kellett dolgoznom a versben. Ilyenkor elzártam a zenét, amíg kidolgoztam a vers ritmikai formáját. A zene jót tesz velem. Megnyugtat, eloszlatja a depressziót, felszabadít, energiát ad. És főként gyönyörködtet. Boldoggá, azaz szabaddá tesz. Még ha ez, az életemre nézvést, többnyire csak illúzió.

– *Milyen feladataid voltak zenei szerkesztőként a rádiónál? Érvényesíthetted saját ízlésedet valamilyen módon?*

– Viszonylag szabad kezet kaptam, és kiváló kollégáim voltak. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy amikor a rádióhoz kerültem, három zenész dolgozott a magyar adásnál. Amikor 13 év múlva, 1985-ben feloszlatták a stúdiót, már csak egyedül én voltam magyar zenész az osztályon. A többiek kivándoroltak, meghaltak. Úgyhogy a *Zenei Krónikától* a kóruszenéig, a zenés óvodásműsörtől az operaénekes-portrékig, a prózai adások zenei betétjeitől az önálló zeneműsorokig (szimfonikus, kamara, kórus, népzene, gyermekműsor, tömegdalok) mindent nekem kellett ellátnom: önálló zeneműsorokat fel- és lekonferálással, interjúkat, zenei krónikát és stúdió- meg helyszíni felvételeket. A külsős munkatársak közül kiemelném László Ferencet, László Dezső esperes, egyháztörténész fiát, fuvولاتanárt, aki a bukaresti Zeneakadémián tanított, és hetente ingázott. Minden áldott héten hazajött Kolozsvárra négy napra. Nálam a *Zenei Krónika* adásainak volt rendszeres munkatársa. Ferenc többkötetes Bartók-kutató, a legjobbak egyike volt. Nagyszerű volt ezzel a nagy tudású, szellemes emberrel műsorokat készíteni. László-Bakk Anikó zenepedagógus a *Zeneóvoda* adásainak volt állandó munkatársa. Demény Piroska, az egyik legjobb folklorista, zenetanár pedig a népzenei adások nagyobb részének külső munkatársaként tevékenykedett. Rendkívül értékes anyagokat gyűjtött össze, járta a falvakat, ha kellett, traktoron, alkalmi teherautón jutott el távoli térségekig, adatközlő énekesekig. Nem is adtam be mindegyik felvételét a Szalagtárba, hanem a szekrényemben őriztem őket. Fennállt ugyanis az a veszély, hogy egy-egy értékes tekercs eltűnik vagy „újr felhasználás” áldozata lesz (kollégák letörlik, és más anyagokat rögzítenek rajta). Csupán a rendszerváltást követően adtam be a felvételeit. De eljuttattam a legfontosabb tekerceseket korábbi folkloristáimhoz is, például a nagyszerű Szenik Ilonához. A stúdió felszámolása után különben az archívum egy ideig rácsok mögé került, a szó szoros értelmében: teherautókra dobálták, és úgy vitték le a hangszalagtárat az ötvenes években hírhedtté vált jilavai börtönbe, amely akkoriban már csak raktárként szolgált. A forradalom után kerültek vissza a szalagok (vagy egy részük) Kolozsvárra. De én 1989 után többé nem mentem vissza a Rádióhoz.

– *A vidéki rádióstúdiók bezárását követően egy nem éppen hagyományos művészeti-értelmiségi életfordulatban volt részed: az Előre című központi napilap agráripári tudósítója lettél. Kelet-európai karriertörténet, made in Romania. A te személyiséged és a traktorista brigád szántási terve elég távolinak tűnik. Milyen megbízatásokat kaptál? Tudtál méríteni, profitálni szépíróként e terepmunkából és radikálisan más (világ)tapasztalatból? Volt akkor lélekjelenléted, hogy íráskérdésként, írásproblémaként tekints erre az öt éven át tartó szituációra?*

– A diktátor-házaspár egyik napról a másikra bezáratta, feloszlatta a stúdiókat, mert nem találták világnézetileg eléggé elkötelezetteknek őket. A román műsorokat sem. Más

állást nem sikerült szereznem, politikailag ugyanis nem voltam a diktatúra számára megbízható. Mivel édesanyám nyugdíjas volt, és első férjemtől, Marius Tabacutól már elváltam, nem volt, aki eltartson, így hosszabb huzavona után a bukaresti székhelyű, országos magyar napilaphoz (politikai harsonához), az *Előréhez* helyeztek, Domokos Géza – a Kriterion Könyvkiadó nagyszerű igazgatója – közbenjárásának, széles körű kapcsolatainak köszönhetően. Az *Előré*nél már, mint politikailag megbízhatatlan, nem írhattam arról, amivel addig foglalkoztam, zenéről, irodalomról, hanem kizárólag iparról, mezőgazdaságról, amihez, enyhén szólva, nem konyítottam... Minden riportút előtt napokig kerestem lexikonokban, kézikönyvekben, hogy megértsem majd, mit termelnek, és hogyan abban a gyárban vagy kollektív gazdaságban, ahová tudósítani küldtek... Beviszik a gyárba a disznóbőrt, és a másik kapun kijön a cipő. De mi történik közben? Végigjártam a gyárban a folyamatot, és azt írtam le. Szerettem volna megérteni, milyen változásokon megy keresztül az anyag. Érdekel, mint egy gyereket, hogy miből mi lesz, és ez hogyan tárható az olvasó elé – ennyiben mindenképpen íráskérdést is jelentettek ezek a cikkek. Kemény, keserves időszak volt. Nagyon szenvedtem a kilátástalan helyzettől. Sok télen át utaztam fűtetlen vonatban, aludtam jéghideg szállodai szobákban. Havi kvótára dolgoztunk: minden hónapban teljesíteni kellett az előírt nagy oldalszámot. De a legrosszabb az volt, amikor tudtom és engedélyem nélkül beleírtak egy-egy Ceaușescu-idézetet a megjelentetett szövegembe. Hiába tiltakoztam – nem volt hova menekülni... Nem vándorolhattam ki, mert a lépéssel azt kockáztattam volna, hogy már idős, lágert és börtönt megjárt anyámat egyetlen támasz és rokon nélkül hagyom az országban. Ugyanis előfordulhatott volna, hogy engem a határnál már nem engednek be, látogatóba sem, ahogyan ez Tamás Gáspár Miklóssal meg is történt. Idős édesanyja költözött ki végül Magyarországra. A nyolcvanas évek legvégén a főnököm tollából egy cikkembe csempészett, önkényes idézetbetoldást olvasva szívrohamot kaptam. A volt férjem, Marius Tabacu vitt be – mentők nem lévén – a kolozsvári szívkórházba. A rehabilitációmát egy művelt, halk, kedves moldovai származású román orvos felügyelte, akivel sokat beszélgettem. Az egyik EKG-vizsgálat alkalmával, 1989 novemberében szinte végső kétségbeesésben mondtam neki: Doktor úr, én vagy kivándorlok innen, vagy öngyilkos leszek. Mire kijöttem a kórházból, már megkezdődtek a decemberi események. Arról értesültem, hogy körbevették Tőkés László temesvári parókiáját... valami elkezdődött! Éjjelenként órákig hallgattam a Szabad Európa híreit... Villámgyorsan zajlottak az események. December végére eltűnt a diktátor-házaspár a román közéletből... valódi felszabadulás volt. Legközelebb januárban kellett szívellenőrzésre mennem, az orvosom pedig kedvesen megkérdezte: „Ugye, most már nem akar elmenni? Látja, azért a puliszka is robban...” Megöleltem. Éreztem és láttam rajta, hogy büszke. Minden szomszédos ország lerázta már korábban magáról a szocializmust, és végül Romániának is sikerült. Az ország nagyobb városaiban zajlottak a tüntetések, végre utcára mentek az emberek, pillanatok alatt szétrepedt a diktatúra. Igaz, Romániában lőtt is a katonaság... Csak Kolozs megyében 46 halálos áldozata volt a decemberi forradalomnak. Én is az utcán voltam december 22-én.

– *Milyen a diktatúra-konyha? Határt szabott-e az étkezési- és ételkészítési fantáziának az önkény? Olvassuk tőled, hogy a főzés intimitás, odaadás, elfogadás, párbeszéd, transzcendens bizalom dolga... A zsidó gasztronómia jelen volt-e az életedben?*

– Jó kérdés. Karalábéból főzeléket, a leveleiből levest. A havi tíztojásnyi (!) fejadagot be kellett osztani. Egy sovány csirkefészekért hajnalig álltunk sorba... Minden élelmiszerbolt előtt, a kenyérbolt előtt is, kilométeres sorok gyűrűztek. És az sem volt bizonyos, hogy néhány óra sorban állás után még jut a zöldségből, olajból, kenyérből vagy a mosóporból. Igen nagy szükség volt fantáziára. Vagy vidéki ismerősökre, árusokra, akik jó pénzért hoztak néha ezt-azt. A zsidó gasztronómia jelen volt az életünkben, amennyiben a hitközségnek volt kantinja, étkezdéje, és bizonyos időszakokban ott ettünk, vagy onnan

vittünk haza ételt, mert azt két napra is be lehetett osztani. Persze, főként az 1989-es változás után, már javult a helyzet. Úgyhogy anyám az otthoni, máramarosi zsidó ételek receptjeire is meg tudott tanítani... A tarkababból készült sóletre, céklalevesre, tojásos hagymára (itt zsidó tojásnak nevezik), falshalra (falscher Fisch). Az utóbbit úgy készítjük, hogy feltesszük a vizet reszelt hagymával, egy fölszeletelt petrezselyemgyökérral, 2-3 szeletelt sárgaréppával főni, hozzáadunk sót, pár szem borsot, pici cukrot. Aztán a darált majorsághúsból (itt szárnyashúsnak mondják) az áztatott, kinyomkodott zsemélével, tojással, reszelt hagymával gombócokat gyúrunk, amelyeket – ha a zöldség félig megfőtt már – beleeresztünk a forró, zöldséges lébe. Legvégül belefőzzük a hosszúkás krumpliszeleteket. Amikor az is megpuhult, akkor készen van az étel. A falshal egy jellegzetesen szombati étel, mert hidegen is fogyasztható, szerintem úgy finomabb is. A szigorú vallási szabályok értelmében minden munkavégzés (beleértve a tűzgyújtást és főzést) tilos szombaton. Emiatt is részesítették előnyben ilyenkor a vallásos zsidók a falshalat vagy például a sóletet, mert ezek elállnak, szombaton akár hidegen is fogyaszthatók. Nálunk vallási megfontolástól függetlenül voltak jelen az étlapon.

– *Egzisztenciális bizonytalanság, útlevelemegvonás, részleges publikálási tilalom, a titkosrendőrség fürkésző ügynökei és az általában sokszor emlegetett, megtartó, inspiráló, afféle kulturális vitaműhelyként is funkcionáló baráti társaság néhány tagjának – TGM, Fränkel Anna, Gál Anna és Cseke Tamás, Orbán György, Cselényi László és Sütő Ági, és még sokak – kivándorlása a legszilárdabb hitet, meggyőződést, értékválasztást is megrengetheti. „A számtalan búcsú-buli, a lassanként széthordott könyvek és lakások látványja, az ismétlődő búcsúzkodások az állomáson, az akadozva váltogatott, gyérülő levelek. Egyre mélyebbre süllyedt a közös múlt, visszafele rohantak az évek (...), ha egyikünk kilép a sorból, súlyosbodik azoknak a terhe, akik még nem ugrottak ki alóla” – írod A darázs fészke című esszédben. Felidéznél egy olyan kivándorlás-bejelentő pillanatot, amit sosem fogsz elfelejteni? Hogyan lehetett „alkalmazkodni” az egyre súlyosbodó terhekhez?*

– Az egyik mély trauma Tamás Gazsi és első felesége, Fränkel Anna, majd Cselényi Laci és Sütő Ági kivándorlása volt. Gyakorlatilag menekült, ki merre tudott: Németországba, Izraelbe, Magyarországra, az Amerikai Egyesült Államokba, Kanadába. A barátaim és a rokonaim szinte egy szálig kivándoroltak, Marius Tabacut és feleségét, Enikőt, valamint Egyed Pétert kivéve. Borzasztó volt, amikor az állomáson várakoztunk, és egyszer csak el kellett köszönni..., elindult a vonat. Uralkodtunk magunkon, ám soha nem lehettünk biztosak abban, hogy tudunk-e majd levelezni, és hogy látjuk-e még egymást. De senkinek sem mondtam, hogy ne menjen el, hiszen elviselhetetlen volt a rendszer, amelyben felnőtünk, és amelyben elég sokáig éltünk. Inkább menjenek, mintsem belehaljanak abba, amit átélünk. Aki kivándorolt, azt a sajtónyilvánosságban onnantól mély hallgatás övezte. Nem lehetett írni róla, nem publikálhatott Romániában. A postánkat a hatóságok elolvasták, és a személyes, privát csatornák is eldugultak időnként. De több barátom gondot fordított arra, hogy valamilyen módon hírt adjon, megküldje nekünk újabb műveit, feltéve, ha nem hallgatott el végleg, mert ilyenre is volt példa. Én 44 éves koromban, azaz csak 1993-ban jöttem el, amikor már szabadon lehetett utazni, és végül édesanyámat is kihozhattam. A Ceaușescu-rendszer otthon, Kolozsváron éltem át.

– *Szilágyi Domokos öngyilkossága – közvetlenül az emigrációs hullám előtt – közös generációs élményetek lett? Mennyire sokkolt titeket az ő „kilépése”? Emlékszel a napra, amikor megtudtad? „Kerestelek, de nem valál” – illesztetted Esős nyolcasok című versed végére Szilágyi Domokos – 1976 októberében, vagyis napokkal a végzetes tett előtt – ajtókon hagyott cetlijét.*

– Nagyon sokkolt. Néhány nappal a halála előtt járt nálunk, és hagyta ott a kézjegyet. Élete vége felé ugyanis többször meglátogatott, hosszan beszélgettünk. A megismerkedésünk sem volt éppen mindennapi. Az *Utunk* hetilap évfordulóján gyűltünk össze jó sokan a szerkesztőségben. Idővel népdalokat kezdtünk énekelni. Szisz volt az egyik, én pedig a másik, aki valamennyi – szóba hozott – népdalt tudta. Élveztük a szövegeket, olyan töb-

bedik vagy sokadik strófákba is belekezdünk, amelyek a jelenlévők számára már ismeretlenek voltak. Később a lakásán felvettem három versét, és készítettem vele egy beszélgetést. Mondanom sem kell, a rádiós szekrényemben őriztem (rejtegettem) a hangját Demény Piroska néhány folklórananyagával együtt. Költőként és emberként is felnéztünk rá, személyesen és nemzedékileg is. De nem ő volt az első, sem az utolsó a barátok és kollégák sorában, aki az életből kilépett. A barátaink önkéntes (és néha „balesetszerű”) halála volt a legszörnyűbb, amelyet azokban az években át kellett élnünk.

– Említetted az (át)élés szót, ami miniatúr remekednek, az Ahogyan élznek is kulcsa („Ahogy élek, az a hazám.”). Szócs Géza – aki szintén tagja volt baráti társaságoknak – a Születésnapomra című versében múlt időbe helyezve idézi („Az volt hazám, ahogy éltem”). Mielőtt Esterházy Péter erdélyi útjairól érdeklődnék, megkérdezem, hogy Gézával milyen volt a kapcsolatot kolozsvári időszakokban? Készülő szövegeiteket megmutattátok például egymásnak?

– Szócs Gézát, ha jól emlékszem, Cselényi Laci mutatta be nekem. Ők gyermekkori barátok voltak. Géza épp túl az érettségén, orosz szakra felvételizett az egyetemen. Mikor fölkeresett – elhozta a verseit –, elámultam, milyen tehetséges, milyen biztonsággal használja akár a legbonyolultabb versformákat. Költői hangja egyéni volt, kezdettől fogva. Feljárt hozzám beszélgetni. József Attilát istenítette, és őt én is nagyra becsültem. Együtt szidtuk a Babbitshoz törleszkedő Illyés Gyulát; de azt is kritizáltuk, ahogyan József Attilával viselkedett... Vicces történet volt, hogy egyik barátnőm – színházból hazafelé menet – látta, hogy Géza apja, Szócs István éjfélkor a házunk közelében leleselkedve várja, mikor jön le a fia... Nem hitte el, nyilván, hogy a fia nem udvarolni jár hozzám, hanem beszélgetni. Géza rajongott például Weöres alakváltásos, formai bravúroktól ragyogó írásmódjáért. Meg is hívta Kolozsvárra... Emlékszem, a Sétatéren kószáltunk, ott beszélgettünk arról, mit gondolunk Szilágyi Domokos költészetéről. Nem voltunk feltétlen rajongói, ahogyan az akkoriban divat volt... A baráti köröm befogadta Gézát. Azt hiszem, közöttünk ő volt a legtehetségesebb. Persze, sokszor ugrattuk fantazmagóriái miatt, és korán kiismertük a konfabulációit, jobboldali nézetrendszerét, nőfaló, férfi-trófeákat gyűjtő természetét... Mire az ország elhíresült ellenzékije lett, már nem voltunk jóban. Sokszor végett ugyanis a barátság, a tisztesség törvényei ellen. A rendszerváltás után alig találkoztunk. Budapesten hamar a hatalom kegyeibe férközött. Sajnálom, hogy kivételes költői tehetsége, a művészetért kiáltó energiamegnyisége később teljesen felemészte a rangkórság és vagyonszerzés hajszájában. Sok olyan történet van, amiről nyilvánosan nem beszélünk... Az ember a régi baráti érzelmeket, a közös múltat is félti: csalódásainkról többnyire hosszan hallgatunk.

– Kíváncsi volnék arra, hogy az 1700 oldalnyi megfigyelési dossziédban szerepelnek-e Esterházy Péter kolozsvári látogatásáról készült főljegyzések? Mert hogy az Esterháznak ajánlott Hogy gyógyíthatatlan című emlékversedben írod: „Visszaránt a huzat / kolozsvári szobánkba. / A titkos jelentések / megfigyeltje vagy. / Neveddel vesződnék / a tanult ügynökök”. Ügynöknek kellett lennie a talpán annak, aki a sziporkázó mestert kapta feladatul. Miket jegyeztek fel beszélgetéseitekről a szervek? Esterházy ismerte a kortárs erdélyi irodalom műveit, alkotóit?

– Igen, sok mindent elolvasott. Esterházy Péter többször volt vendégünk, Balassa Péterrel vagy Alexa Károllyal jött, mikor hogy. Ők átjártak Erdélybe még a diktatúra idején is. Hoztak kávé (életmentő egy írónak...), gyógyszert, sajtótermékeket, nemrég megjelent könyveket. Mikor mit sikerült elrejtetniük a szaglászó vámosok elől. Nagy csempészési tudásra tettek szert a barátaink, rengeteg ötletük volt. Például a könyveket műanyag zacskóban a mosóporos dobozba süllyesztették, és ügyesen visszazárták a dobozt. A diktatúrával való illetlen találkozás roppantul fejleszti a találékonyságot és a kézügyességet. A régi *Mozgó Világ* szerkesztői egy ízben teljes létszámban jöttek el Kolozsvárra. Nekünk nagy öröm volt, mert minket már sehova sem engedtek utazni. De tréfán kívül: komoly kockázatot vállaltak, mert ha elkapták volna őket, akkor nemcsak elkobozzák az inkrimi-

nált tárgyakat, hanem visszafordítják őket, vagy felteszik az ellenvonatra. Sokszor évekre kitiltották a kultúrát csempészőket Romániából. Esterházy Péter tudott az erdélyi szerzőkről, személyes kapcsolatokkal is bírt, olvasta, ami elérhető volt számára, és tudta, mi az érték. Az ügynökök, mivel lehallgatták a telefonomat, tökéletesen tisztában voltak azzal is, hogy mikor érzézik, mikor vizitál nálam. Kétség nem fér hozzá, hogy ezeken az alkalmon magyar beszűgő teljesített szolgálatot, aki valamennyire kapiskálta az írói tolvajnyelvet. Ennek ellenére a dossziémban fellelhető jelentések nagyon közhelyesek, semmitmondóak, az eszmecserék milyenségéből nem sok szűrhető le belőlük. De olyan „elzólásokat” sem tartalmaznak, amelyek miatt kitilthatták volna Pétert Romániából, vagy amit a szememre vethettek volna. Esterházy posztmodern beszédmódja akkor elevenen, felszabadító erővel hatott ránk Kolozsváron, saját akkori verseimen is látom, érzem. Megrendítő, hiteles és távlatos volt azzal együtt a hatása, hogy az én utam íróilag végül másfelé vezetett, nem a posztmodernhez. Esterházyt íróként, emberként, morális lényként, barátként is nagyra tartottam. Nagyon hiányzik a szelleme és a szókimondása, a humora és a szeretete ebből az irodalomból, ebből a közéletből.

– 1993-ban történt áttelepülésed okairól, az odáig vezető lelki útról több helyen írtál már. Engem most elsősorban az érdekelne, hogy volt-e a magyar fővárosban egyfajta befogadó, támogató közeg(ed), szociális és intellektuális kapcsolati háló(d), ahová (meg)érkezhettél? „Kik voltunk Kolozsváron? / s kik vagyunk azóta, miféle holmi? / hogy sorsunk súlypontja elgurult / s hogy átlugyogtattak Felek kőgolyói? (...) Kik vagyunk életünk eleje nélkül itt (...) Most válik el, hogy kik voltunk a présben, / s hogy a kezdet szétzúz, vagy csak átalakít?” – teszed fel a kérdéseket Az élet két fele című nagykompozícióban.

– Úgy kerültem Budapestre, hogy 1990-ben Petri György kapott egy féléves ösztöndíjat Bécsben, és Pap Marival felajánlotta, hogy míg ők kint vannak, én őrizzem a lakást. Ez alatt a fél év alatt adtam be a tartózkodási, majd a letelepedési kérelmemet, mivel a nagyszüleim és a szüleim is több évig voltak magyar állampolgárok... Gulyás Judit és Márton László adott befogadási papírt. Göncz Árpád köztársasági elnök pedig aláírta a kérelmemet. Nagyon sokan, sokféleképpen segítettek nekem itt megszoknom, megmaradnom. Csak pár nevet említek azokon kívül, akikről fentebb már szóltam: Lehoczky Orsolya, Martos Gábor, Parti Nagy Lajos, Závada Pál, Fränkel Anna, Radnóti Sándor, Kardos Júlia, Réz Pál, Tóth Mari, Csuhai István, Csordás Gábor és Koszta Gabi, Forgách András, Czeizel Gábor, Karádi Éva, Hans-Henning Paetzke és még sokan mások. Végül, de elsősorban Báthori Csaba költő, esszéíró, műfordító. Csaba 1996-ban települt vissza Bécsből, 1997-ben tartottuk az esküvőt. József Attila és Rilke hozott minket össze a Diglas bécsi kávéház asztalánál... Nagyon sok új barátom, ismerősöm van és lett, főként Budapesten, Szegeden, Pécsen, Pannonhalmán, Dunaújvárosban. Úgy érzem, ők a legközelebbi rokonaim Európában...

– A Budapesten élő kolozsvári diaszpóra tagjaival kerested a kapcsolatot? Kikkel tudtál leginkább Kolozsvárról beszélgetni ott?

– A Budapesten élő kolozsvári vagy erdélyi barátaim némelyikével jóban vagyok. Töretlen volt a kapcsolatom Tamás Gáspár Miklóssal, Fränkel Annával, Csehi Péter festőművésszel, Cselényi Béla költővel, Bodor Ádámékkal. Jó ismerősök maradtunk Benczédi Lili szobrászművésszel. A zenészbárátokkal, Orbán Györggyel, Selmeczi Györggyel sajnos kissé meglazult a kapcsolatom; elmegyek a hangversenyeikre, ha tudok róluk. Olyan közeli kolozsvári barátaim is vannak itt, akikkel hosszú idő után visszataláltunk egymáshoz: Cselényi Lászlóval, Sütő Ágival. Ez ajándék a sorstól.

– Az áttelepülés járt számodra nyelvosztással, valamilyen mértékű nyelvi asszimilációval? Az erdélyi nyelvi komponens és temperamentum, verbális világalkotás, privát szókincs, szőfordulat-kincs részleges feladásával? Legalábbis abban az értelemben, ahogyan A vers hazája című akadémiai székfoglaló előadásodban általános tapasztalatként utalsz rá: „A mai anyaországi irodalmi

szemlélet egyszerre várja el a betelepült alkotótól, hogy legyen markáns, senkihez sem hasonlító nyelvi és írói identitása, másrészt ezt a sajátosságot, mint ingerlő ajándékot, ki akarja iktatni”.

– Volt egy olyan időszak, főként a kilencvenes években, amikor a kelleténél nagyobb hatást gyakorolt rám a magyarországi költői köznyelv és a poétikai divat. De aztán kialakítottam a magam pontosnak érzett nyelvét, beszédmódját. Már nem akartam senkinek sem megfelelni... A saját témáimhoz, sokrétű élettapasztalataim feldolgozásához, úgy vélem, nekem kell nyelvet találni. Hogy ebben van-e erdélyi íz, szórendi specifikum, mondatlejtés, nem tudom. Ha van, nem bánom. A hétköznapi szóhasználatban azonosítható néhány olyan fordulat, szó, nyelvi elem, amelyeket a magyarországiak talán nem ismernek. Néhány példa: *lapító* = konyhai deszka; *murok* = sárgarépa, *pityóka* = krumpli, *ler* = sütő, *buletin* = személyi igazolvány. Ezeket én gondtalanul használtam, fogalmam sem volt, hogy nem aktív, köznyelvi részei a magyar szókincsnek. Vagy említhetném a *málnavész* szót, aminek a jelentése a törökvészhez hasonló: jön a veszedelem, és előnt valamit. A málna irtózatos gyorsasággal nő be minden tisztást, ahol kiirtják a fákat. Áthatolhatatlan málnabozót jön létre. Oda járnak gyümölcsöt szedni az emberek – és a medvék. Volt olyan eset, hogy Egyed Péterrel az egyik oldalon gyűjtögettük a hatalmas bogyókat, s egyszer csak meghallottuk a jóízű csámcsogást. Mackó úr a tisztás másik oldalán szüretelt. Menekülőre fogtuk, iszkoltunk az ellenkező irányba, le a falu felé... Kérdésre válaszolva: bár eléggé könnyen beilleszkedtem a magyarországi nyelvi közegbe, a hivatalok, az adminisztráció nyelvét nehezen tanultam meg. Értettem, de sosem barátkoztam meg vele. Hozzászóltam 44 otthoni évem alatt a román közigazgatás nyelvéhez.

– Említetted, hogy a Széchenyi téren volt a lakásod. Beszélgetésünk végén arra kérnélek, hogy pár sorban írd le az enteriőrt. Milyen érzés volt átadni a kulcsot?

– 1907-ben épült a házuk, ha jól emlékszem, ott van a kapu alatt az évszám, egyszer majd nézd meg. Egy második emeleti, vagon típusú beosztást képzelj el. Üvegezett ajtón keresztül lépett be az ember az előszobába. Szemben volt a fogas és a tükör, különböző irányokban három ajtó helyezkedett el. Jobbra a konyháé, a szemben lévő a fürdőszobáé és a vécéé, balra a két egymásból nyíló szobáé. A konyha mellett volt még egy ajtó nélküli hálófülke a „személyzetnek” és egy ablakos, nagyobb méretű kamra. Később lezártuk a személyzeti helység bejáratát a konyha felől. Ebből, valamint a kamrából jött létre egy újabb szoba, amiben mindösszesen egy ágy és egy komód fért el, de nagy hasznát vettük. A konyhánk volt a lakás szíve, két nagy ablakkal, kényelmes székekkel, gyönyörű, fehér-csempés, régi tűzhellyel, kerámiákkal. Különböző felállásokban ütöttünk tanyát a lakásban. A korábban emlegetett belső szoba volt az édesapám dolgozószobája. Amikor anyámmal ketten maradtunk, anyu lakott a belső szobában, én pedig a nagyszobában. Miután férjhez mentem Marius Tabacuhoz, a pici szobában aludtunk ketten. Később, válásunk után, amikor már Egyed Péter lett az élettársam, anyu vállalta, hogy átköltözik a kisszobába, én pedig megkaptam a belső szobát. 1990-ben a bútorok közül csak egyet, apám szeg nélküli, csapolt, faragott, pácolt könyvespolcát tudtam magammal hozni Budapestre. Éjjeliszekrényként és kispolcként használok az ágyam mellett. A többi – főként antik – bútor „áttelepítése” kínkeserves bürokratikus játszmákkal járt volna a kilencvenes évek elején. Külön kellett volna adminisztrálni, fényképeztetni és engedélyeztetni mind egyiket. Szerencsére a képeket – köztük Kádár Tibor szénrajz portréját édesapámról –, a hegedűmet és a könyveimet maradéktalanul át tudtam hozni, valamint a festményeket, porcelánokat, evőeszközöket, edényeket, a fehér damaszt ágyneműket. A könyvek költöztetésében sokat segített volt férjem és örök barátunk, Marius. Volt egy nagyméretű kombi autója, amelyben sok doboz elfért. Amikor a Duna Tv-nél dolgozott, jó néhányszor megtette a Kolozsvár–Budapest távot. A kolozsvári lakás kulcsát különben egy barátnőmnek adtam át. De már nem ő lakik benne. Ha lenne elég pénzem, visszavásárolnám.

– Tényleg magaddal vitted Budapestre a lehallgatókészülékedet? Ennek (ön)terapikus vagy egyéb célja volt?

– Igen, itt van. A leszerelést 1989 decemberének végén egy telefonszakértő barátunk végezte. Másnap megjelent egy katonatiszt, hogy a készülék a román állam tulajdona, és kéri, adjuk át. Eldobtam – feleltem neki szemrebbenés nélkül. Fölrírta, szalutált, és elment a fegyveres katonával együtt. A pici lehallgató készülék, lengyel gyártmányú, itt van nálam. Kellenek a tárgyak, a bizonyítékok, hogy milyen világban élünk.

– Gyakran el szoktam olvasni a Kolozsvár című kompozíció IV. részét, amit ide is egészében idézek: „A hangversenyen elsírtam magam: / hol van Gaby Constantinescu? / s Csajkovszij: Rokokó-témája...? / Minden odavan. / Embert még apjához sem köti eskü, / a gyertyagyújtás tárgy-talan: / látom még Gabyt, várja, hogy beintse a pálca – / suhog vonója, és zenekarunk / szivórványa felel. / Nem az hiányzik, ki régóta nincsen, / hanem aki egy dallamban halott. / A múlt szökőár, és a zárlatig / előre tolja bábjaim. Életem csupa jel. / Drága Bretter Tanár Úr! A hiányzókért miért / a jelenlévő, miért az élő felel?” Nem tudom pontosan, ki volt Gaby Constantinescu, de a vers megteremti azt a képi, pragmatikai és retorikai képződményt, hogy bennem, olvasóként Csajkovszkij művével kapcsolódjon egybe, és ebben a „dallamban” éljen, idéződjön fel, a dallam legyen az előhívó instanciája a vers mellett. És igen, az élő felel: felel azok helyett, akik igazoltan vagy igazolatlanul hiányoznak Bretter tanár úr órájáról... De Bretter tanár úr is hiányzik. Vagy mégsem? Hiszen ott van a versben. Említenél néhány személyt, akik már nem élnek, hiányoznak és felidéznek benned életed ottani felét?

– Édesanyám, Balla Berta, édesapám, Balla Károly, nagynéném, Grünberger Ilonka. És hosszú sorban barátok, nagybácsik, rokonok, tanárok, iskolatársak, szerkesztők, szomszédok, muzsikuskok, színészek... A sornak soha sincs vége. Itt vannak a régi és az új barátaim. És itt van mellettem negyedszázada a legfontosabb ember: költő férjem, Báthori Csaba. Nem lehetek elég hálás neki szigorú versolvasatáért. És az elmúlt 27 közös évért.